

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 94 (477) (092)

УКРАЇНСЬКА РОМАНТИЧНА ІСТОРІОГРАФІЯ У ДОСЛІДЖЕННЯХ МИРОНА КОРДУБИ

Юрій Поліщук

Чигиринський економіко-правовий коледж
Уманського національного університету садівництва
Україна, 20900, Черкаська область, м. Чигирин, вул. Замкова, 86
e-mail: polischuk7@ukr.net

В українській історичній культурі стало певною традицією пов'язувати становлення академічного періоду вітчизняної історіографії з першими десятиліттями XIX ст., коли інтелектуальні практики Просвітництва поступилися впливам романтичної ідеології. Саме артикульоване романтиками завдання аргументовано узасаднити існування своїх національних спільнот, покликало до життя спеціалізацію джерелознавчої й археографічної праці як необхідної підстави для створення історичного наративу. Все це дало потужний стимул для сцієнтизації історіописання та його перетворення на професійну діяльність. Такий погляд на проблему витоків української історичної науки сформувався наприкінці XIX – на початку XX ст. у працях її перших дослідників Д. Багалія, М. Грушевського, О. Лазаревського й ін. Подібно до них, галицький історик Мирон Михайлович Кордуба (1876-1947) також вважав за вихідний момент академізації вітчизняної Клію перші десятиліття XIX ст., пов'язуючи цей процес із поширенням ідей німецьких і французьких романтиків на східноєвропейські терени. Галицький дослідник твердив: «Перші десятиліття XIX ст. принесли незвичайне оживлення історичних студій. Романтизм, що володів тоді всесильно в літературі, розбуджував зацікавлення до минушини, до давнього життя народів, поширював захоплення історичними дослідженнями. З другого боку розвій суспільних наук і фільозофії спонукав істориків звернути пильнішу увагу також і на метод дослідів, шукати нових доріг, нових, певніших жерел» [1].

Як і його попередники, М. Кордуба першочергово фокусується на наддніпрянській традиції української романтичної історіографії, визнаючи особливу вагомість її здобутків. Окреслюючи персональний ряд наддніпрянських романтиків, він у першу чергу називає імена Михайла Максимовича, Пантелеймона Куліша, Тараса Шевченка та Миколи Костомарова. Перший ректор Київського університету, попри те, що не був фаховим істориком, на думку галицького дослідника, помітно спричинився до модернізації теорії та практики тогочасного українознавства. Подібно до інших історіографів, він у першу чергу відзначає вагомість філологічних праць М. Максимовича, спрямованих на доведення самотності української мови. Тут галицький учений наводить класичний в історіографічній літературі сюжет голосної дискусії київського ректора з Михайлом Погодіним, де вперше прозвучали серйозні аргументи стосовно культурної самотності українців [2].

Найбільшою ж заслугою М. Кордуби при зверненні до постаті М. Максимовича є спеціальне дослідження проблеми внеску київського вченого у розробку теорії та практики української топоніміки. Галицький учений показує першого ректора Київського університету як фактичного зачинателя цієї важливої галузі українознавства: «Михайло Максимович, відчуваючи дуже добре велику вагу географічних назв для історичних дослідів, постійно ними цікавився і мабуть принагідно вибирав та записував» [3]. Вже від 1837 р., твердить М. Кордуба, М. Максимович вказує

вав на потребу систематичного збирання географічних назв, і то не тільки осель і річок, але й різного роду урочищ. У підсумку була створена солідна доказова база, що переконливо свідчила на користь тези про автохтонність українців на землях їх постійного проживання. На переконання галицького вченого, цим «своїм висловом він немов кинув заохоту взятися за діло, яке в західній і середній Європі щойно недавно почали переводити планово та систематично, а у нас, на Україні, ще досі не вийшли поза перші незорганізовані, доривочні спроби його здійснення» [4]. Топонімічні публікації М. Максимовича започаткували широку дискусію у середовищі українських і російських істориків (М. Погодін, О. Бодянський, О. Лазаревський та ін.), в якій уперше було визнано потребу використання топоніміки як історичного джерела.

Топонімічні гіпотези М. Максимовича виявилися також вагомим інструментом у полеміці прихильників і противників норманської теорії, засвідчивши поширення топоніму «Русь» і похідних від нього назв ще у період донорманського завоювання. Голосне обговорення цих гіпотез на сторінках чоловічих російських періодичних видань, твердить М. Кордуба, привернуло увагу до проблеми вивчення топоніміки у середовищі українських істориків з обох боків Збруча. Так, слідом за київським ученим, на українську топоніміку спеціальну увагу звернули як його наддніпрянські колеги О. Лазаревський і Л. Похилевич, так і галичани В. Площанський та А. Петрушевич. Розроблені ними питальники дозволили зібрати значну кількість топонімічних даних, котрі, твердить М. Кордуба, уможливили підготовку історично-географічного словника українських земель вже у першій третині ХХ ст. Галицький учений звертає також увагу на ще одну важливу обставину: потреба колективних зусиль у справі збирання топонімічних назв створила перший прецедент кооперації між українськими інтелектуалами у справі реалізації наукової програми.

Самобутнім історичним мислителем М. Кордуба вважає іншого представника української романтичної історіографії Пантелеймона Куліша. Досліджуючи його творчу біографію, галицький учений здійснив найбільш повну в українській науці спробу реконструкції варшавського періоду життя та діяльності автора «Чорної ради». На підставі вперше виявлених у варшавських колекціях документів, а також розлогого епістолярію,

дослідник доволі докладно висвітлив складний і малознаний етап біографії П. Куліша – його спробу повернутися до активного громадського та наукового життя після відбутого заслання за участь у Кирило-Мефодіївському братстві. Це був найбільш суперечливий період у житті П. Куліша, адже потребуючи державної посади для полегдження хронічних фінансових клопотів, він почав відверто демонструвати свою лояльність до національної політики царату на новоприєднаних польських територіях. Погодившись із роллю провідника русифікаторської політики, він, на переконання давніх його приятелів М. Костомарова й О. Кониського, «пустився на дуже непевну дорогу» [5].

Загалом поділяючи поширену у тогочасній літературі критичну оцінку кар'єризму П. Куліша, М. Кордуба у той же час звертає увагу на інші – приховані від сучасників та упущені дослідниками обставини переїзду історика на державну службу до Царства Польського. Насамперед, галицький учений уперше акцентує на історіографічних мотивах. Вивчаючи розлоге листування письменника, М. Кордуба вказує на значну зацікавленість героя своєї студії в опрацюванні польських архівних і бібліотечних колекцій. «Коли ж тепер насунулися вигляди досягнути за одним дві мети: урядову посаду і можливість хіновання варшавськими рукописними скарбами, Куліш, не надумуючися, метнувся до Петербурга» [6], – твердить дослідник. Власне бачення мотивів переїзду до польської столиці автора «Записок о Южной Руси» М. Кордуба узасаднює низкою фактів. Так, він звертає увагу, що П. Куліш у короткому часі після переїзду до Варшави написав історично-політичний трактат під назвою «Русь і Польща», котрий його варшавськими опікунами був навіть представлений самому цареві; разом із Ф. Лебединцевим упорядкував «Холмський календарь», де помістив свою статтю про Польщу та Росію; зібрав значну кількість архівного матеріалу для пізнішої праці «История воссоединения Руси».

М. Кордуба звертає увагу на ще одну малознану обставину розгорнутої П. Кулішем у Варшаві історіографічної праці. Він уперше серед тогочасних дослідників пише про налагодження дослідником співпраці з місцевими істориками, котрі загалом неприхильно та з певною погордою сприймали новоприбулих російських бюрократів. Варшавські ж інтелектуали з великою повагою поставилися до зацікавлення наддніпрянцем історією та культу-

рою польського народу, тож охоче допомагали йому власними порадами, архівними матеріалами та книгами [7]. Все це дозволило нав'язати П. Кулішеві контакти з представниками впливових польських кіл, що згодом було використано ним у кількох спробах налагодження польсько-українського порозуміння.

Поряд із історіографічними мотивами перенесення П. Куліша до Варшави, М. Кордуба пропонує сучасникам дещо по-іншому подивитися на громадську складову цього рішення автора «Чорної ради». Як і решта дослідників, він погоджується з тим, що П. Куліш виявився ревним провідником русифікаторської політики царату на давніх українських теренах, котрі перейшли до Російської імперії після поділів Польщі. Разом із тим, дослідник звертає увагу на значну суперечливість натури героя своєї студії. Одним із її проявів було те, пише М. Кордуба, що русифікуючи терени Холмщини і Підляшшя, П. Куліш водночас активно «підпирав українську народню справу в Галичині» [8]. Таке «підпирання» проявилось й у фінансуванні видавничих проектів молодих галицьких інтелектуалів (приміром, Данила Танячкевича), й у власній редакторській діяльності у львівській «Правді», й у вже згаданих спробах зблизити польську та українську інтелігенцію краю. Врешті, М. Кордуба наводить інший промовистий факт: коли стало відомо про тісні взаємини П. Куліша з галицькими українцями і перед ним поставили вимогу або публічно зректися своїх українофільських симпатій, або залишити високооплачувану державну посаду, він не задумуєчись обрав останнє.

Загалом, оцінка М. Кордубою П. Куліша є до певної міри амбівалентна. З одного боку, дослідник звертає увагу на його характерологічні вади. «Куліш не був організатором, не мав хисту приєднувати і гуртувати людей, а радше їх відштовхував своєю нетерпимістю до чужої думки, нахилом до абсолютизму, своїми часто доволі дивними вимогами і терпкою та палкою вдачею, – твердить М. Кордуба. – Через те часто-густо пересварювався [...] зі своїми знайомими і співробітниками, розходився з ними, то знова сходився, і спричинив своїм захованням упадок «Правди» в 1870-ім р.» [9]. З іншого боку, своєю киплячою натурою П. Куліш повсякчас віталізував українську громаду, котра неохоче усвідомлювала потребу активної праці. М. Кордуба твердить, що П. Куліш «вмів штовхати людей до праці, вказувати їм відповідний напрям та, спираючися на свій великий

досвід і небуденне знання, давати їм цінні поради» [10].

Втім, найважливішою для тогочасного українства складовою його діяльності було поширення серед своїх сучасників гасел соборності українських земель. Галицький дослідник твердить: «[...] А що найважливіше, він був першим апостолом єднання Галичан з Наддніпрянцями для спільної культурно-національної роботи, був предтечею Кониського, Антоновича, Драгоманова і Грушевського» [11]. Відзначимо, що подібною до галицького дослідника амбівалентністю в оцінках постаті П. Куліша відзначалася більшість дослідників того часу; пишуть про це і наші сучасники [12].

Студія М. Кордуби про варшавський період життя та діяльності П. Куліша була прихильно сприйнята тогочасною науковою критикою. Відзначалося цілковито нове археографічне забезпечення для реконструкції малознаної сторінки життєпису видатного історика. Також оглядачі схвально оцінили критичний підхід М. Кордуби до героя своєї студії, намагання об'єктивно оцінити його вчинки, а не виправдовувати їх за будь-яку ціну, чим зазвичай «грішили» тогочасні дослідники біографії автора «Чорної ради». Про це, зокрема, вказав у своїй рецензії Лука Луців: «Кордубова праця не причинюється до Кулішевої регабілітації» [13].

«Найбільше відомим та найпліднішим» серед українських романтиків М. Кордуба називав Миколу Костомарова [14]. Галицький дослідник твердив, що саме автор «Мазепи» та «Богдана Хмельницького» був першим у нашій інтелектуальній культурі професійним істориком. Найбільшою заслугою видатного вченого М. Кордуба називає розгорнуту ним систематичну джерелознавчу працю. «Він перший, – наголошує дослідник, – пристосовує у своїх дослідках критику джерел» [15]. Зібрані й опубліковані М. Костомаровим джерела уможливили йому аргументовано висловити низку важливих для національного самоусвідомлення міркувань. Насамперед, йшлося про концептуальне обґрунтування ментальної відмінності українського та російського народів, їхньої культурної та, зрештою, історичної самотності.

Втім, властиве романтикам некритичне ставлення до джерел не оминуло й М. Костомарова. Для нього, твердить М. Кордуба, «кожне джерело було добре, коби лише приносило якнайбільше нових подробиць» [16]. З огляду на це, галицький дослід-

ник нерідко згадує автора «Руїни» як одного з «безкритичних істориків», «для котрих критика жерел не існувала» [17]. Втім, загальна оцінка М. Кордубою творчої спадщини М. Костомарова залишалася надзвичайно високою, а самого вченого він неодноразово атестував «корифеєм історичної науки» [18].

Своєрідністю історіографічного дискурсу М. Кордуби було привернення уваги сучасників до творчої спадщини Тараса Шевченка як самобутнього представника історичної культури українського романтизму. Галицький учений, продовжуючи започатковане наприкінці XIX ст. осмислення історіографічної спадщини Кобзаря [19], вперше здійснив цілісну реконструкцію краєзнавчого й археологічного доробку поета. Дослідник наголошував: «Шевченко завжди глибоко цікавився минулим і сучасним життям України, але своє зацікавлення українським краєзнавством виявив не лише принагідними спостереженнями, а й плановою працею, задокументованою: 1) видаванням «Живописної України» та 2) кількома дослідчими експедиціями на лівобережній Україні у 1845-46 рр.» [20]. І навіть у період заслання, твердить М. Кордуба, Кобзар не полишав краєзнавчих інтересів: як художник, він взяв участь у військовій науковій експедиції для дослідження Аральського моря у 1848-49 рр. й у військовій геологічній експедиції до гір Кара-Тау на півострові Мангишлаку у північно-східній частині Прикаспійського краю.

З'ясовуючи генезу краєзнавчих зацікавлень Т. Шевченка, М. Кордуба згадує про впливи на нього близького товариша В. Штернберга та його вчителя Карла Брюллова, котрі зародили у душі молодого художника цікавість до історичного живопису. Це зацікавлення вилилося у краєзнавчій подорожі українськими теренами у 1843 р., коли молодий поет уперше став спеціально замальовувати побачені історичні пам'ятки та природні краєвиди. Повернувшись до Петербургу у 1844 р., Т. Шевченко продовжив розпочату справу, що знайшло відбиття у його тогочасному епістолярію. Поряд із цією художньою працею, Кобзар посилено вивчає західноєвропейську й українську історичну та краєзнавчу літературу. Підсумком цієї напруженої різнопланової роботи стала реалізація проекту «Живописна Україна». Втім, вже перші її випуски показали недозрілість українського суспільства, його нерозуміння цінності праці свого генія. Також не знайшли часу допомогти товаришеві у його важливій праці

О. Бодяньський, П. Куліш і польський письменник Михайло Грабовський. Все це, як також і відсутність необхідної кількості передплатників, знеохотило Кобзаря продовжувати проект. Підсумовуючи цю сторінку краєзнавчих студій героя своєї студії, М. Кордуба відзначив: «Треба ствердити, що задуманий Шевченком план цього видання був першою спробою дати великий альбом, що мав всебічно ілюструвати історію культури та побут українського народу» [21].

Наступний етап краєзнавчої праці Т. Шевченка пов'язаний із заснованою у 1843 р. Київською археографічною комісією, співробітником якої він став двома роками пізніше. Саме за завданням Комісії Кобзар подорожує українськими теренами, де замальовує визначні археологічні та краєзнавчі об'єкти. Вперше у шевченкознавстві реконструюючи маршрут подорожі та предмети зацікавлень поета, М. Кордуба називає Полтаву, Решетилівку, Миргород, Лубни, Лукомлю, Прилуки, Переяслав, Ніжин, Чернігів, Київ й інші населені пункти, де Кобзар збирав інформацію та замальовував місцеві церкви та монастирі, замки та башти, будинки видатних осіб, могили, вали та кургани й ін. Деякі з відвіданих місцевостей настільки вразили Т. Шевченка, що спонукали до написання нових художніх творів. Так було, вказує галицький дослідник, у випадку повісті «Музика», створеної під враженням від полтавської екскурсії.

Археологічні зацікавлення у Т. Шевченка сформувалися влітку 1846 р., коли професор Київського університету Микола Іванішев взяв поета на розкопки скіфських поховань. Саме з літа згаданого року походить одинадцять малюнків Кобзаря, на яких зображено могилу ранньої скіфської доби «Перепитиха» та кілька менших сусідніх поховань. Разом із тим, розкопування могил, вказує М. Кордуба, вражало естетичні та патріотичні почуття Т. Шевченка, що знайшло відображення у кількох його поетичних творах («Гайдамаки» та «Великий льох»). Емоції Кобзаря галицький дослідник пояснював тим, що наука археології у середині XIX ст. була ще у зародковому стані, а розкопки велися не з метою дослідження доісторичної культури, а для пошуку коштовностей, що їх потім забирали столичні музеї. Звісно, що поет не міг цьому співчувати.

Восени 1846 р. Т. Шевченко отримав чергове доручення від Комісії обстежити та змалювати найвидатніші пам'ятки Київщини, Волині та Поділля. М. Кордуба вказує на брак джерельної інформації про цю подорож Кобзаря, адже його звіт був втрачений; також не

заховалося епістолярію та поетичних творів з того часу. Тому галицький дослідник залучає комплекс дотичних джерел: оповідання свідків, літературні та художні замальовки самого поета. На їх підставі він робить висновок, що Т. Шевченко відвідав Суботів, Чигирин, Кам'янець-Подільський, Острог, Почаїв, Крем'янець, Берестечко, Дубно, Луцьк, Ковель, Корець, Новгород-Волинський та Житомир. З цієї подорожі, вказує М. Кордуба, поет привіз не лише малюнки й археологічні записки, але й чимало народних пісень.

Не полишав краєзнавчих студій Т. Шевченко і в роки заслання. Військова адміністрація цінувала талановитого художника, котрий міг безоплатно та майстерно виконати потрібну роботу з фіксації особливостей ландшафту. Кобзареві також більше імпонувала відносно вільна атмосфера військових експедицій, аніж сіре казармене життя та виснажлива солдатська муштра. Тож у роки заслання поет відбув тривалу раїмську експедицію, метою якої було докладне вивчення Аральського моря, а також подорож до берегів Каспійського моря на півострів Мангیشлак. З'ясовуючи особливості творчості поета у цей період, М. Кордуба відзначив: «Краєвиди, що їх намалював Шевченко підчас цієї експедиції та перебуваючи в Новопетровському форті, вирізняються якоюсь особливою меланхолійністю і чудово передають сумний характер природи тих убогих пустинних східних країн. Відбилася в них перейнята глибоким смутком душа мученика-мистця, а його мистецький талант піднявся на справжню височінь» [22].

У підсумку своєї цікавої розвідки М. Кордуба підкреслив, що в усіх краях, до яких доля закидала Т. Шевченка, він вивчав природу та людей, їх матеріальну та духовну культуру, повсюдно роблячи цікаві й цінні спостереження. Як художник, він вважав, що вдало зроблений з натури ескіз олівцем дає більше, аніж довгий і докладний опис. Попри це, і самих описів краєзнавчого й археологічного характеру він залишив чимало. При цьому наполегливо студіював спеціальну та краєзнавчу літературу, запізнався із технікою археологічних розкопок.

Найвагомішим, твердить М. Кордуба, є внесок Т. Шевченка в українське краєзнавство. Кількасот його ескізів і малюнків з українського життя дають досить повний образ нашої культури та сучасного поетові побуту. Важливо, звертає увагу галицький дослідник, що серед змальованих ним пам'яток старовини є

такі, що вже не існують (наприклад, церква Б. Хмельницького у Суботіві чи руїни Мазепиних палат у Батурині), або настільки змінені реставруванням, що від їх первісного вигляду мало що залишилося (приміром, Густинський монастир). Такі малюнки, поряд із художньою, мають виразну археологічну вартість. Цінний матеріал, твердить М. Кордуба, ми знаходимо також у створених поетом жанрових образах з українського життя: старосвітські типи, побутові сцени, неіснуючі костюми тощо. При цьому М. Кордуба вказує на фантастичну працездатність Т. Шевченка, котрий сотні своїх образів та ескізів з українського життя виконав за дуже короткий час. Насамкінець, М. Кордуба окреслив своєрідність краєзнавчого стилю Кобзаря: «Як добрий краєзнавець, Шевченко вмів вибрати найприкметніші й найбільш характеристичні для даної околиці краєвиди, найяскравіші типи, найцікавіші пам'ятки старовини. Як талановитий мистець, він не перевантажував своїх малюнків зайвими подробицями і не робив невільничих копій: як у своїх поезіях кількома словами вмів намалювати цілу картину, так і в образах кількома рисами вмів передати цілу красу даної місцевості або найважливіші характеристичні прикмети будівель, національних груп та типів. І історик мистецтва, і дослідувач матеріальної культури, археолог, і етнограф знайдуть у малярських працях Шевченка різноманітний матеріал першорядної вартості» [23].

Розлога розвідка М. Кордуби всебічністю аналізу та новаторським поглядом на проблему історіографічної спадщини Кобзаря привернула увагу дослідників до цього малознаного на той час аспекту творчого генію поета. Тож не дивно, що стаття у короткому часі стала класикою шевченкіани. Свідченням цього є постійне звернення до спостережень галицького вченого шевченкознавців як мунулого, так і сьогодення [24].

Більшість дослідників історичної думки першої третини ХХ ст., аргументовано вважаючи, що найвагоміші явища української романтичної історіографії були пов'язані з діяльністю наддніпрянських інтелектуалів, тією чи іншою мірою легковажили здобутки їх зазбручанських колег. На відміну від них, вірний засаді культурної соборності українства, М. Кордуба вважає за необхідне відтворити генезу галицької історіографічної традиції першої половини ХІХ ст. Загалом погоджуючись із тезою про її значне відставання від історичної культури підросійських українців, дослідник слушно вказував на потребу

реконструкції української історіографічної традиції у всіх її регіональних проявах. Цим він чи не вперше у вітчизняній науці намагається гармонізувати наддніпрянський і наддністрянський історіографічні дискурси, простежуючи їхні взаємовпливи.

Окреслюючи темпоральні межі впливів романтичних ідей на галицьку історичну культуру, М. Кордуба вказує, що їхній пік припав на другу третину XIX ст. Тогочасне покоління галицьких дослідників минулого вчений називає «старою генерацією українських істориків» [25] і відносить до неї насамперед Івана Вагилевича, Варлама Компанієвича, Михайла Гарасевича, Омеляна Партицького, Венедикта Площанського, Богдана Дідицького, Дениса Зубрицького, Антіна Петрушевича й Ісидора Шараневича.

Незважаючи на відмінності у творчих долях названих істориків і різній вагомості їхнього творчого доробку, М. Кордуба називає спільні риси галицької романтичної історіографії. Передусім, дослідник акцентує увагу на подібності ідейного обличчя більшості галицьких інтелектуалів другої третини XIX ст. Саме москвофільські симпатії, твердить він, визначили тематичні пріоритети їхніх наукових пошуків. Йдеться про те, що фокусуєтесь на проблемі витоків спільної історичної пам'яті українців і росіян, галицькі москвофіли найбільше уваги приділяли княжій добі, яка в їхніх творах поставала «спільноруським добром» для всіх східних слов'ян. Згодом неприхильні історичні обставини, на переконання москвофілів, розвели «братні» народи по різних державних утвореннях, але спільність походження повинна, твердили вони, обов'язково призвести до нового об'єднання, звісно, у складі імперії Романових. Втім, студії галицьких істориків над давньоруським минулим обмежувалися лише політично-династичною її складовою, практично не торкаючись економічної та культурної проблематики – «історіографи мали про все те дуже слабке поняття» [26]. Характеризуючи праці чоловічих представників москвофільської історіографії Д. Зубрицького та І. Шараневича, М. Кордуба неодноразово акцентує на цій рисі їхньої творчості: «Внутрішні відносини вважали чимсь побічним і вдовольнялися поодинокими відірваними замітками без зв'язи» [27].

Тематичні пріоритети галицьких істориків вочевидь суперечили тогочасним тенденціям наддніпрянської історіографії, представники котрої намагалися відшукати витoki української ідентичності у козацькій минувшині.

Остання ж, твердить М. Кордуба, саме з ідейних мотивів не смакувала львівським москвофілам: «На козацьку добу нашої історії галицькі історики звернули увагу щойно коло середини 1860-их рр. Історикам старшої генерації, котрі виростили під впливом Погодинської колонії, козаччина не підходила до псевдоаристократичного смаку, була противна їхньому світоглядові; вони захоплювалися споминами про князів і можних боярів, а на козаків дивились крізь призму співчасної польської історіографії та бачили в них тільки збунтованих хлопів, збіговисько розбишаків-пройдисвітів» [28]. Таке нехтування козацькою добою українського минулого мало також ту некорисну обставину, вказує М. Кордуба, що унеможливлювало створення цілісної синтетичної праці – хоча б популярного рівня – для найширших читацьких кіл.

Іншою спільною рисою галицьких романтиків була мовна фактура їхніх праць. І в цьому випадку москвофільські симпатії зіграли свою шкідливу роль: намагаючись довести культурну спільність галичан із росіянами, наддністрянські інтелектуали створили своєрідну мову з елементів церковнослов'янської, російської та польської. У підсумку, твердить М. Кордуба, постала малозрозуміла навіть для її творців макаронічна мова, якою були написані перші історичні твори у Галичині. Втім, завдяки мовним вадам праць москвофілів, з певним дотепом зауважує галицький дослідник, вони не мали значного впливу на ширші громадські кола. Більше того, самі москвофіли розуміли карикатурність твореної ними мовної практики, адже більш вагомі свої праці видавали німецькою та польською мовами.

Врешті, відзначає М. Кордуба, москвофільських істориків об'єднувала властива всім романтикам фетишизація історичних джерел. Як і їхні колеги з наддніпрянської України, вони зробили змістом свого життя пошуки та публікацію свідчень минулого. Втім, цю вкрай потрібну для української гуманітаристики справу супроводжувало здебільшого дилетантське розуміння засад джерелознавчої критики та низький рівень археографічної культури. У підсумку, документи видавалися без необхідного критичного апарату та коментарів, що значною мірою знецінювало зусилля галицьких інтелектуалів.

Ці й інші проблеми фахового верстату наддністрянської історіографії М. Кордуба розлого ілюструє при зверненні до її знакових постатей. Засновником чи, за його словами, «сеніором істориків галицької України» М. Кордуба

вважає Дениса Зубрицького [29]. Саме цей один із перших лідерів русофільського руху почав систематичне збирання історичних джерел до історії зазбручанських українців. Його праці, писані здебільшого польською мовою, хоча й віддзеркалювали період становлення професійної історіографії, завдяки нововідкритим джерелам, твердить М. Кордуба, «ще досі не втратили свого значіння» [30].

Вповні очікувано, що у фокусі історіографічної рефлексії дослідника перебував найбільш плідний галицький інтелектуал Антін Петрушевич. Як і решта дослідників української науки, М. Кордуба загалом віддає належне небуденній ерудиції («Антін Петрушевич визначався великим фактичним знанням» [31]), працьовитості та самозреченню галицького священика, котрий весь вільний час віддавав на пізнання рідного минулого. Разом із тим, згадані вище вади москвофільської історіографії чи не найбільш промовисто проявилися саме у творчості А. Петрушевича. М. Кордуба твердить, що «його праці виказують повний брак наукової методи та попри це зовсім хаотичні» [32]. Сприйняттю текстів крилошанина львівської капітули відчутно заважала також придумана ним самим «параруська» мова. Всі ці хиби наукового верстата А. Петрушевича позначилися на його головній праці – шеститомній «Сводной галицко-русской летописи». Задумана як доповнення «Історії» Д. Зубрицького, вона стала яскравим свідченням фахової безпорадності старшого покоління москвофільських інтелектуалів. З гострою критикою цієї праці одностайно виступили як галицькі (І. Франко, С. Томашівський, М. Грушевський), так і наддніпрянські (В. Антонович, І. Лінниченко) вчені. Подібно до них, на недоліки «Сводной галицко-русской летописи» вказує і М. Кордуба: «Це безсистемна збірка найрізномірніших виписок з льокальних літописів, заміток на старих книгах, рукописних джерел, друкованих книжок і брошур – справжня *silva rerum* в середньовічній смаку» [33]. Подібними вадами, на переконання дослідника, було позначено і спробу видання А. Петрушевичем Галицько-Волинського літопису – «без критичного апарату і пояснень» [34].

Вершиною москвофільської історіографії М. Кордуба називає творчість Ісидора Шараневича – першого у Галичині професійного дослідника минулого, професора та багаторічного декана філософського факультету Львівського університету. І хоча його працям також було властиве недостатньо критичне

ставлення до джерел і послугування «чудернацькою малозрозумілою мовою, таким важким канцелярським стилем» [35], він у діяльний спосіб спричинився до розбудови української науки у краї. Важливою була також популяризаторська праця галицького професора у середовищі колег Австро-Угорщини, адже багато своїх праць він видавав польською та німецькою мовами [36]. Відзначимо, що на цих моментах творчості І. Шараневича наголошували й інші сучасники М. Кордуби [37], відзначають їх і дослідники нашого часу [38].

Наприкінці 60-х – на початку 70-х років XIX ст. у галицькій історіографії відбулася зміна поколінь. Молоді інтелектуали критично поставилися до москвофільської ідеології і під впливом українофільства наддніпрянських колег започаткували народовецьку течію, що їй судилося у короткому часі стати провідною політичною силою у Галичині. Поряд зі зміною ідейної оптики, галицькі народовці, також під впливом київських українців, взяли на озброєння позитивістський методологічний інструментарій, що дало початок новому періоду в історії вітчизняної науки краю.

Підсумовуючи історіографічну рефлексію М. Кордуби над українською романтичною традицією, відзначимо своєрідну пов'язаність у його дискурсі персоналогічного та концептуального підходів. Це проявилось у намаганні вченого відтворити розмаїття індивідуальних проявів вітчизняної романтичної Клію. Поряд із цим, на відзначення заслуговує соборницька оптика дослідника: він чи не вперше в українській науці відтворює галицький і наддніпрянський історіографічні процеси як однаково важливі та взаємопов'язані інтелектуальні явища. У підсумку, утверджувалося розуміння потреби подолання регіональних відмінностей в історичній культурі та творення загальноукраїнського історіографічного нарративу. Це завдання, чи не вперше окреслене М. Кордубою, реалізували його наступники у міжвоєнний час.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кордуба М. Земля свідком минулого. Географічні назви як історичне жерело / Мирон Кордуба. – Львів: Накладом Археогр. Комісії Наук. Тов. ім. Шевченка, 1924. – С. 3.
2. Кордуба М. Михайло Максимович і перші досліді над українськими географічними назвами / Мирон Кордуба // Записки НТШ. – 1928. – Т. 149. – С. 3.
3. Там само. – С. 2.
4. Там само.
5. Кордуба М. Причинки до урядничої служби Куліша (від губернського секретаря до надворного радника) / Мирон Кордуба // Записки НТШ. – 1930. – Т. 100: Ювілейний збірник на пошану акад. Кирила Студинського; ч. 2: Праці історичні. – С. 345.

6. Там само. – С. 349.
7. Там само. – С. 345-346.
8. Там само. – С. 344.
9. Кордуба М. Зв'язки В. Антоновича з Галичиною / Мирон Кордуба // Україна. – 1928. – Кн. 5 (30). – С. 38.
10. Там само. – С. 38.
11. Там само.
12. Грушевський О. Историчні погляди П.О. Куліша / Олександр Грушевський // Літературно-науковий вістник. – 1919. – Кн. 7-9. – С. 77-93.
13. Луців Л. «Причинки до урядничої служби Куліша». Подав Мирон Кордуба / Лука Луців // Літературно-науковий вістник. – 1931. – Річник 30. – Т. 106. – Кн. 7/8. – С. 742.
14. Кордуба М. Володимир Антонович / Мирон Кордуба // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 77. – С. 2.
15. Кордуба М. Володимир Антонович / Мирон Кордуба // Львівські вісті. – 1942. – Ч. 78. – С. 2.
16. Там само.
17. Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / Упорядник, автор вступних розділі і наукового коментаря Олег Купчинський. – Львів, 2016. – С. 226.
18. Кордуба М. Зв'язки В. Антоновича з Галичиною. – С. 48.
19. Антонович В. Про твори Шевченка історичного змісту / Володимир Антонович // Правда. – Львів, 1889. – Вип. V. – Т. II. – С. 337-340.
20. Кордуба М. Т. Шевченко, як краєзнавець і археолог / Мирон Кордуба // Повне видання творів: [у 14 т.]. 2-е вид., допов. – Т. 5: «Назар Стодоля» та різні твори. – Чикаго: Вид-во М. Денисюка, 1962. – С. 256.
21. Там само. – С. 261-262.
22. Там само. – С. 276.
23. Там само. – С. 280.
24. Кожоляно Г. Тарас Шевченко та українська етнографія середини XIX століття / Г. Кожоляно // Народна творчість та етнологія. – 2013. – № 5. – С. 8.
25. Кордуба М. Михайло Максимович і перші досліді над українськими географічними назвами / Мирон Кордуба // Записки НТШ. – 1928. – Т. 149. – С. 7.
26. Кордуба М. Зв'язки В. Антоновича з Галичиною. – С. 46.
27. Кордуба М. Суспільні верстви та політичні партії в Галицькій князівстві до половини XIII століття / Мирон Кордуба // Записки НТШ. – 1899. – Т. 31-32. – С. 1.
28. Кордуба М. Зв'язки В. Антоновича з Галичиною. – С. 45.
29. Кордуба М. Михайло Максимович і перші досліді над українськими географічними назвами. – С. 2.
30. Кордуба М. Зв'язки В. Антоновича з Галичиною. – С. 44.
31. Там само. – С. 44.
32. Там само.
33. Там само.
34. Там само. – С. 45.
35. Там само.
36. Там само. – С. 44.
37. Грушевський М. Ізидор Шараневич. Некролог / Михайло Грушевський // Записки НТШ. – 1902. – Т. XLV. – С. 12-14.
38. Ławrecki R. Isydor Szaraniewicz (1829-1901) / Roman Ławrecki // Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku. Pod redakcją Jerzego Maternickiego przy współpracy Leonida Zaskilniaka. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2007. – S. 131-138.

Полищук Юрій Українська романтична історіографія у дослідженнях Мирона Кордуби

У статті проаналізовано праці М. Кордуби, присвячені українським історикам доби романтизму. З'ясовано, що найбільшу увагу він приділив постатям М. Максимовича, П. Куліша та Т. Шевченка. Відзначено, що М. Кордуба вперше звернув спеціальну увагу на галицьку романтичну історіографію. У підсумку відзначено оригінальність історіографічного дискурсу вченого.

Ключові слова: М. Кордуба, М. Максимович, П. Куліш, Т. Шевченко, романтична історіографія, персоналістика

Полищук Юрий Украинская романтическая историография в исследованиях Мирона Кордубы

В статье проанализировано работы М. Кордубы, посвященные украинским историкам эпохи романтизма. Выявлено, что наибольшее внимание он посвятил М. Максимовичу, П. Кулишу и Т. Шевченко. Отмечено, что М. Кордуба впервые обратил специальное внимание на галицкую романтическую историографию. В выводах отмечено оригинальность историографического дискурса ученого.

Ключевые слова: М. Кордуба, М. Максимович, П. Кулиш, Т. Шевченко, романтическая историография, персоналістика

Polishchuk Yuri Ukrainian romantic historiography in the studies of Myron Korduba

The article analyzes the works of M. Korduba, devoted to the Ukrainian historians of the era of Romanticism. It was found out that among the Dnipro romanticist he paid the greatest attention to the figures of M. Maksymovych, P. Kulish, T. Shevchenko and M. Kostomarov. According to the researcher, they were characterized by the love of the Cossack past, the search and systematic publication of historical sources. At the same time, the scientist notes the weakness of the archaeological processing of published documents. It is noted that for the first time M. Korduba paid special attention to the Galician romantic historiography. According to him, the historical works of O. Partytsky, B. Didytsky, D. Zubrytsky, A. Petrushevich and I. Sharanevich were created under the influence of the Muscovophile ideology, which determined the thematic priorities of their scientific searches. The point is that focusing on the problem of the origins of the common historical memory of Ukrainians and Russians, the Galician Muscovophiles paid the greatest attention to the princely age. As a result, the connection in the historiographic discourse of M. Korduba of the personality and conceptual approaches is noted. This was noticeable in the attempt of the scientist to reproduce the diversity of individual manifestations of the domestic romantic Clio. It was also important for the researcher's unifying optics: he is the first time in Ukrainian science to reproduce Galician and Transdnistrian historiographical processes as equally important and interconnected phenomena. As a result, there was an understanding of the need to overcome regional differences in historical culture and the creation of a nationwide historiographical narrative. This task, which was first outlined by M. Korduba, was realized by his successors in the interwar period.

Keywords: M. Korduba, M. Maksymovych, P. Kulish, T. Shevchenko, A. Petrushevich, I. Sharanevich, romantic historiography, personalistics

Рецензенти:

Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор

Кривошея Ір.І., д.і.н., професор